

Робота під розкриттям

Верховний Суд змінює парадигму притягнення до відповідальності за зобов'язаннями юридичних осіб — усе більшого поширення набуває практика зняття «корпоративної вуалі» й притягнення до відповідальності менеджменту та бенефіціарів суб'єктів господарювання

ОЛЕКСІЙ СТЕПАНЕНКО, ДМИТРО ТИЛІПСЬКИЙ

Донедавна «корпоративна вуаль» була основоположним принципом управління суб'єктами господарювання в Україні. Суть цього принципу — в чіткому розмежуванні обсягу відповідальності юридичної особи та її учасників. Таке розмежування означало, що учасники юридичної особи несли відповідальність за зобов'язаннями такої юридичної особи виключно в межах своєї частки. Виняток становили тільки окремі види суб'єктів господарювання.

Притягнення до відповідальності менеджменту компанії донедавна також було проблематичним навіть у випадках, коли зобов'язання такої юридичної особи виникли через неправомірні дії менеджменту.

ЗМІНА ПАРАДИГМИ

Поштовхом до розвитку доктрини зняття «корпоративної вуалі» в Україні стала судова практика. А саме — коли, попри відсутність належного законодавчого врегулювання окресленого питання, Верховний Суд (ВС) почав притягати менеджмент та бенефіціарів суб'єктів господарювання до відповідальності. І робив це, виходячи із загальних норм цивільного законодавства про стягнення збитків.

Саме поява нової судової практики спонукала до реформування законодавства у банківському секторі, а також законодавства щодо процедури банкрутства.

Сьогодні, з урахуванням законодавчих змін, можна виділити два основних види зняття «корпоративної вуалі» в Україні, а саме:

— стягнення збитків з пов'язаної з неплатоспроможним банком особи, дії або бездіяльність якої призвели до заподіяння банку шкоди з її вини;

— субсидіарна відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи — боржника її засновників, керівника та інших осіб, які мають вирішальний вплив на діяльність такої юридичної особи.

Нарівні із зазначеними видами зняття «корпоративної вуалі» у судовій практиці спостерігається застосування і загальних норм про відшкодування збитків з боку учасників та менеджменту компанії, коли невиконання зобов'язань стало наслідком дій менеджменту або учасників (власників). Однак, попри застосування такого механізму до приватного сектору, суди не поспішають стягувати збитки з акціонерів державних підприємств — держави в особі уповноваженого органу. Навіть коли неможливість виконання державним підприємством своїх грошових зобов'язань була спричи-

ОЛЕКСІЙ СТЕПАНЕНКО,
радіник EQUITY

ДМИТРО ТИЛІПСЬКИЙ,
радіник EQUITY

нена, наприклад, припиненням здійснення запланованого бюджетного фінансування органом (засновником), у віданні якого знаходиться таке державне підприємство.

БАНКІВСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Механізм стягнення збитків, завданих неплатоспроможному банку, з пов'язаних осіб врегульовано частиною 5 статті 52 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО, Фонд) вправі звертатись з вимогою про відшкодування на користь Фонду шкоди (збитків), завданої неплатоспроможному банку, до:

- пов'язаної з банком особи;
- іншої особи, рішеннями, діями (у тому числі вчиненими правочинами, операціями, укладеними договорами) та/або бездіяльністю якої завдано шкоду банку;
- особи, яка внаслідок зазначених вище дій прямо чи опосередковано отримала майнову вигоду.

Особливістю стягнення збитків із пов'язаної з неплатоспроможним банком особи є те, що у цьому спорі позивачем виступає сам ФГВФО, який діє хоч і в інтересах неплатоспроможного банку, але стягує кошти на свою користь з метою подальшої їх виплати вкладникам. Однак не завжди редакція наведеної вище статті наділяла Фонд правом стягувати такі збитки на свою користь.

Зміни до статті 52 Закону були внесені після ухвалення 25 травня 2021 року постанови Великої Палати (ВП) ВС у справі № 910/11027/18. Суд задовольнив позов про стягнення збитків з пов'язаних із неплатоспроможним банком осіб на користь ФГВФО. Підставою стягнення коштів саме на користь Фонду стало те, що на момент розгляду справи неплатоспроможний банк уже було ліквідовано як юридичну особу. ВС відзначив, що ліквідація неплатоспроможного банку не може бути підставою для діями у стягненні збитків з пов'язаних осіб. Таке стягнення має здійснюватися саме на користь Фонду. Логіка

цієї постанови ВП ВС і була відображена в законодавчих змінах.

КЛЮЧОВЕ ПИТАННЯ:

ЩО Є ЗБИТКАМИ?

Під збитками в окресленій категорії спорів розуміється недостатність майна банку, тобто різниця між активами банку та вимогами його вкладників (постанова Касаційного господарського суду (КГС) у складі ВС від 14 вересня 2021 року у справі № 910/11371/18). У практиці є неодинакі справи, коли Фонд звертається з позовом про стягнення збитків, обґрунтовуючи їх розмір обсягом невиконаного конкретного зобов'язання, наприклад, неповерненого банку кредиту.

Така правова позиція Фонду, на нашу думку, є сумнівною, адже не завжди розмір неповерненого кредиту може бути збитком. Більше того, стягнення збитків з пов'язаних осіб в розмірі неповерненого банку кредиту фактично породжує правовідносини «поручительства» між такою особою і боржником банку, що дещо виходить за межі відповідальності, визначеної частиною 5 статті 52 Закону.

Нарівні з цим навіть дійсні збитки (різниця між активами і зобов'язаннями банку) можуть бути стягнені з пов'язаної особи виключно за наявності вини цієї особи. Однак у питанні встановлення вини у такій категорії спорів немає єдиної позиції судів, тож у деяких справах ми спостерігаємо перекидання тягаря доказування на відповідача. Зокрема, у згаданій постанові у справі № 910/11027/18 ВП ВС відзначила: спростування позивачем презумпції добросовісності за одним із критеріїв свідчить про неналежне виконання своїх фідучіарних обов'язків, а це покладає на відповідача обов'язок доводити, що останній діяв в інтересах банку.

У справі № 910/11371/18 КГС ВС, вирішуючи питання встановлення вини, наголосив, що позивачу для підтвердження вини достатньо довести суду ризиковість операції, без необхідності доведення фіктивності самої операції або контрагента. Однак, на нашу думку, доведення вини через встановлення «ризиковості» операції є недостатньо обґрунтованим підходом: поняття «ризиковості» є оціночним, а навіть наявність цієї ознаки не може свідчити про вину особи.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

ЗА ДОВЕДЕННЯ ДО БАНКРУТСТВА

Іншим прикладом зняття «корпоративної вуалі» є притягнення до субсидіарної відповідальності акціонерів борж-

ника за доведення юридичної особи до банкрутства.

Незважаючи на те, що можливість такої відповідальності акціонерів боржника встановлена ще з 2000 року, розвиток цього інституту ми бачимо лише протягом останніх років.

Субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства за своєю правовою природою є відповідальністю за зловживання суб'єктивними цивільними правами, які завдали шкоди кредиторам.

Окремо варто наголосити, що Верховний Суд прямо зазначає: метою застосування такої субсидіарної відповідальності є недопущення використання юридичної особи як прикриття («вуалі») для досягнення своїх цілей (отримання доходів, матеріальної вигоди, зокрема через зловживання правом тощо). Така позиція відображена в постанові КГС ВС від 2 вересня 2021 року у справі № 910/3438/13 та від 22 квітня 2021 року у справі № 915/1624/16.

Верховний Суд продовжує створювати правові позиції, які передбачають презумпцію зняття «корпоративної вуалі». Суд спирається на статтю 61 Кодексу України з процедур банкрутства (раніше — стаття 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»), яка передбачає спростовну презумпцію субсидіарної відповідальності відповідних осіб. Такі особи, у свою чергу, можуть довести відсутність своєї вини у банкрутстві боржника та уникнути відповідальності.

На нашу думку, застосування інституту зняття «корпоративної вуалі» в судовому порядку є розрізним та фрагментарним і не має під собою цілісної законодавчої бази. Розвиток цього інституту відбувається винятково за рахунок правових позицій Верховного Суду, які або деталізують наявну норму права, або ж узагалі близькі до створення нової норми.

Недопущення використання юридичної особи для зловживання своїми правами задля заподіяння шкоди іншим учасникам правовідносин є безперебільшення проривом для нашої правової та судової систем. Це дає змогу ефективно й реально захищати права кредиторів та інших осіб, що постраждали. Проте розвиток цього інституту повинен бути структурним і обдуманим. Співвідношення категорій «підприємницький ризик» та «порушення фідучіарних обов'язків діяти сумлінно» значною мірою перетинається і лише в незначній частині вказує на протиправність дій відповідної особи.